

SZEMLE

Ladányi Mária, Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 76. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2007. 300 lap

1. T e m a t i k a . – A kötet központi témája (ahogy arra a cím is utal) a szóalkotási morfológia egyik fő kérdésének, a képzők produktivitásának vizsgálata. A most megjelent munka azonban sokkal többre vállalkozik ennél, nem egyszerűen a produktivitáskutatás elvi, módszertani kérdéseinek a tárgyalását és ezek néhány szóképzési eset elemzésével való illusztrálását adja.

A szerző meghatározza azt az elméleti keretet, amely vizsgálódásainak háttéréül szolgál (természetes nyelvelmélet – természetes morfológia) (A/II–III.)¹, és kijelöli ennek helyét a nyelvtudományi paradigmák tágabb kontextusában kutatását a funkcionális nyelvelméletek szemléletmódjához kapcsolva (A/II.). A produktivás elvi kérdéseinek tárgyalása során behatóan foglalkozik a szabályosság és a kreativitás kérdésével, ezek összefüggéseivel, a produktív műveletek és az analógia viszonyával (A/IV.). A szóképzéshez kapcsolódó morfológiai kérdések tárgyalása pedig a morfológiai struktúrák és funkciók bemutatásával indul (A/I.) és a szóképzési szabályokhoz (továbbá ezek reprezentációjának problematikájához), a szóképzési jelentés kérdéseire vezet el (A/V.).

Tematikusan többre vállalkozik LADÁNYI MÁRIA a címhez képest annyiban is, hogy az igekötő-kapcsolódás produktivitásának vizsgálatát is tárgyalja több igekötő kapcsán, és ehhez a jelentés és jelentésváltozás (a képzőknél is tárgyalt) problematikája mellett az elméleti kérdések közé bevonja a grammatikalizáció folyamatát is (A/VI).

A szóképzési és igekötős neologizmusok korpuszalapú vizsgálatában a jelenségeket a szerző nemcsak a szabályosság, a rendszerszerű összefüggések, hanem a nyelvhasználat (nyelvváltozat, stílus, norma) felől is szemléli, feltárja a szabályosság, a kreativitás és a norma (-követés vagy -sértés) viszonyát, a jelenségek, folyamatok dinamikáját (pl. a *be* igekötős neologizmusok kapcsán).

¹ A betű- és számkombinációt tartalmazó utalások a mű azonos módon jelölt fejezeteire, alfejezeteire vonatkoznak, a csak arab számok az ismertetett mű oldalszámait.

Aki ismeri LADÁNYI MÁRIA korábbi munkáit, nem lepődik meg e tematika láttán, hiszen ezekkel a kérdésekkel a szerző korábbi (saját jegyzésű és társszerzős) munkáiban már foglalkozott. A jelen kötetnek azonban több újdonsága is van. Egyrészt a szerző újabb korpuszalapú, empirikus vizsgálatai maguk után vonták a korábbi eredmények és az elméleti alapvetésből következő tételek újragondolását (ennek eredményeit, a korábbiaktól való eltérést a szerző mindig gondosan jelzi, l. pl. 68. lábjegyzet, i. m. 106); másrészt az elméleti kérdések és a nagyszámú adaton alapuló elemzések (pl. a *-cskA* képző esetében a vizsgált derivátumok száma a típusokat – tehát nem a példányokat! – tekintve is 2000 fölött van; l. 132. lábjegyzet, i. m. 157) összekapcsolása, a kötet részeinek nagyon tudatos elrendezése, a részek közötti pontos utalások elmélet és gyakorlat szerves egységét teremtik meg.

2. Elvek és módszerek. – A szerző következetesen a funkcionális elméletek közé tartozó természetes morfológia keretein belül vizsgálja a szóképzési műveleteket és a szóalkotás produktivitását. Így például a produktivitás mértékét mindig azonos elvek szerint állapítja meg az egyes elemek termékenységének vizsgálata során, magyarázóértékkel alkalmazza az elméleti keretből fakadó tételeket (pl. a szavak optimális alakjának elvét a *-kA* képzési szabályának magyarázatában, l. 161). Ugyanakkor *n y i t o t t s á g* és *r u g a l m a s s á g* is jellemzi. Míg a természetes morfológiai keret a gyakoriságot nem hozza összefüggésbe a produktivitással, LADÁNYI MÁRIA felismeri és elemzéseivel bizonyítja, hogy a típusgyakoriság kapcsolatban van a produktivitás mértékével, és árnyaltan mutatja be ezt az összefüggésrendszert (i. m. 47, 130, 157–8). A hatókör nagyságának a produktivitás mértékétől való függetlensége természetes morfológiai tétel, és ez hozza magával, hogy a képző default státusa és a produktivitás között sem lenne tételezhető kapcsolat. LADÁNYI MÁRIA e tekintetben is a viszony árnyaltabb megközelítését alkalmazza, mivel a *-kA* és a *-cskA* képzők produktivitásának összehasonlítása során arra a következtetésre jut, hogy a nagyobb hatókör és – ezzel összefüggésben – a nagyobb típusgyakoriság jelezheti a produktivitás nagyobb fokát (i. m. 157–8).

Több más ponton is módosítja, illetve továbbfejleszti a természetes morfológiai leírást. Kidolgozza azt a szempontrendszert, amellyel az idegen képzők produktivitásának mértéke meghatározható, és alkalmazza is ezt az *-itás*, *-izmus*, *-ista* képzők leírásában (i. m. 179–81).

Bár a szerző kijelöli az elméleti háttérrel kutatása számára, ezt mindvégig „csak” keretnek tartja, és nyitott a más (általában szintén funkcionális) megközelítésekre, felhasználja azokat akkor, ha a kerethez (nem feltétlenül a keret b e) illeszthetőnek tartja (az illesztési problémákat jelzi, így jár el például GOATLY osztályozásánál, ahol kritikával és továbbgondolandó felvetésekkel egészíti ki a szóképzési folyamat és a metaforikus jelentés kapcsolatára vonatkozó megállapításokat, i. m. 81–4).

Ilyen kapcsolatot jelez a már említett típusgyakoriság szempontjának figyelembevétele BYBEE felfogásával, és hasonló kapcsolatok más hálózatelvtű modellekkel is expliciten megjelennek (pl. HOPPERnek a grammatikalizációra vonatkozó elképzelésével, i. m. 91). A nyitottság és a rugalmas kapcsolódás példája a funkcionális kognitív nyelvészet metaforaértelmezésének alkalmazása a jelentésváltozásban (l. pl. 84–6, 251 és az egyes igekötők grammatikalizációjának háttérében lezajlott feltehető jelentésváltozások bemutatásánál).

Szinkronia és diakronia viszonyában LADÁNYI MÁRIA ZSILKA JÁNOS felfogását, az ún. szerves nyelvelmélet egységességi elvét követi (i. m. 184), figyelembe veszi a történeti folyamatokat és a szinkron kutatás szempontjából is magyarázóértéket tulajdonít nekik. Ez

alapként szolgál ahhoz, hogy az igekötők (részletesen vizsgálva az *agyon, tönkre, szét* igekötők) produktív kapcsolódási mintáit jelentéviszonyaikkal összefüggésben tárja fel.

Az Előszóban a szerző a többféle megközelítés alkalmazásával kapcsolatban ezt írja: „az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy minden, a nemzetközi és a magyar tudományosságban jelen lévő nyelvészeti irányzat eredményeiből lehet tanulni valamit. Ezért a felmerülő kérdések kapcsán igyekszem bemutatni az egyes irányzatok elképzeléseit, és ezekből hasznosítani mindazt, ami számomra a legelfogadhatóbbnak tűnt – inkább vállalva az eklekticizmus vádját, mintsem egyetlen választott elméleti keret (esetleg a szükségesnél szűkebbre szabott) korlátait” (i. m. 13).

A szerző szándéka (és a megvalósulás) szerint (is) az elméleti és az elemző részek szerves egységet alkotnak, módszertanilag is összekapcsolódnak. A szerző nagy mennyiségű korpuszadatot használ fel (az MNSZ két alkorpuszának – sajtó és személyes alkorpuszok – adatait, de még ezeket is kiegészíti célzott internetes kereséssel és más forrásból származó adatgyűjtéssel (l. a C/I. fejezet). LADÁNYI MÁRIA számára ugyanis jelentősége van annak, hogy ténylegesen előforduló szavakat/szerkezeteket vizsgál, és nem konstruált példákkal dolgozik. Rugalmasságát mutatja azonban, hogy mivel elméleti háttérének megfelelően a produktív szabály potenciális (és nem feltétlenül aktuális) szavakat hoz létre, nem zárkózik el a konstruált példák alkalmazása elől sem.

LADÁNYI MÁRIA törekszik a szóalkotási műveletek szabályosságának kimutatására, és a produktív mintázatoknál a művelet szabályba foglalására. Ez a törekvés azonban kiegészül a jelenségek használatalapú megközelítésével. E két törekvés összetart, a szintetizáló szándék a folyamatok dinamikájának és komplexitásának a meglátásához és árnyalt megrajzolásához vezeti a szerzőt. Például az *agyon* igekötő grammatikalizációjának vizsgálatában kimutatja, hogy az elemet tartalmazó szerkezet jelentése (szerkezeti jelentés) és a lexikai jelentés, illetve ezek változásai összefüggnek, és a jelentésváltozásnak ez a dinamikája összefüggésben van a produktivitás mértékének megváltozásával (a kategóriaváltás során; i. m. 189). További példa a képzőszinonimitás vizsgálata (B/II.), amely során nemcsak a derivátumok jelentését veti össze a szerző, hanem figyelembe veszi azok disztribúcióját, lehetséges ko(n)textusát is, megállapítva, hogy „A képzők szinonim használata [...] meghatározott szerkezetekhez kötődik” (i. m. 128), és ezáltal árnyaltan tudja bemutatni a szóképzési jelentés (és szinonímia), valamint a lexikai jelentés (és szinonímia) összefüggését.

Meg kell jegyezni, hogy az elemzések rendkívül alaposak, minden szempontra kiterjednek, és több nézőpontot alkalmaznak. Például a *-da* képző produktivitásának vizsgálatában a szerző figyelembe veszi a konnotációt, a ritmikát, az igei és a főnévi alapú képzés viszonyát (a gyakorisági különbségeket is), az analógiás hatásokat, vizsgálja a morfológiai újraelemzés lehetőségét is (a *tömöde* típusnál), és a gondos elemzés során egy lehetséges új szóképzési jelentés kialakulását ismeri fel.

A szerzőt a recenzens nem illeti az eklekticizmus vádjával, inkább elismeri a szintetizáló szándék pozitívumait. A leírások árnyaltságához hozzájárult, hogy LADÁNYI MÁRIA bizonyos esetekben nem választott a szakirodalom kínálta eltérő lehetőségek közül kizáró érvényt tulajdonítva valamelyiknek. Így például a grammatikalizációs folyamatok vizsgálata során nem dönt a metaforikus keretbeli vagy a szemantikai általánosulási folyamatban való értelmezés mellett, hanem mindkét értelmezési keretet felhasználja (i. m. 200), és ezzel jobb leírást tud adni, mint az egyik elv kizárólagos alkalmazásával. Nem állítja szembe a produktivitást és a kreativitást (ahogy a produktivitást és az analógiát sem; i. m. 255), hanem

(BAUERrel egyetértésben) a produktivitást „szabály által irányított kreativitásként” értelmezi (i. m. 53); a szóképzési módokat ezért inkább kontinuumként kezeli, és a produktivitással összefüggésben a kreativitás fokozatai szerinti (hipotetikus) skálán helyezi el (i. m. 256), és nem diszkrét csoportokban. Ha a különböző megközelítések ilyenfajta integrálása eklektikus megoldásnak minősülne (vö. a fenti idézettel, i. m. 13), akkor a recenzens a funkcionális eklekticizmus hívének tartaná magát.

3. Szerkezet, tartalom és új eredmények. – A kötet egészét szemlélve ki kell emelni elmélet és empiria szerves egységét, és eredménynek kell tartani ennek megvalósítását. A továbbiakban felsorakoztatandó eredmények csak részben újak, hiszen több közülük LADÁNYI MÁRIA korábbi (vagy időközben megjelent) munkáiban már csírájában vagy ebben a formájában is megtalálható, mégis érdemes ezeket számba venni, hiszen a rész-eredmények egy új egységbe komponálva teljesebb összefüggérendszerben értelmeződnek.

A kötet két fő részre tagolódik: az A) fejezet elméleti kérdéseket tárgyal (i. m. 17–100), az elemző részek (ún. esettanulmányok) pedig kettéosztva a B) és C) fejezetekben kapnak helyet (B: 101–237, C: 238–83). Az elemzések háttérét az elméleti alapvetés adja, a tárgyalt elméleti kérdések pedig azért relevánsak, mert nélkülözhetetlenek az adatok árnyalt tudományos elemzéséhez. A két fő rész kapcsolódását utalások és lábjegyzetek segítik.

E szerves kapcsolat ellenére az elméleti részt leválaszthatónak és a szóalkotási morfológia, valamint a grammatikalizáció témakörében jól használható felsőoktatási segédanyag-nak is tartom. Az elméleti bevezető fogalmazásmódja lényegre törő, a szerző egyszerűen (de nem leegyszerűsítve!) és érthetően tárgyal általános és szóalkotási morfológiai modelleket és jelenségeket. Az alternatív elméletek (pl. strukturális és funkcionális szemléletű modellek) és megközelítések bemutatása világos, az olvasó nem vész el a részletekben, de világosan látja LADÁNYI MÁRIA kutatásának kontextusát. Csak azok a modellek és megközelítések kapnak nagyobb teret a bemutatásban, amelyeket a szerző saját kutatásában fel is használ, a többi ismertetése inkább a viszonyítási pontok kijelölésére szolgál. Az oktatásban való felhasználhatóságot egyszerűvé teszi továbbá a félkövér tartalmi kiemelés alkalmazása, valamint az, hogy a szerző (az elemző részek gazdag példaanyaga mellett) az elméleti fejezetben is szerepeltet példákat és illusztrációkat (ezek száma csak az utolsó, A/VI. alfejezetben csappan meg).

Az elméleti rész a morfológia általános kérdéseivel (A/I.), a strukturális és a funkcionális szemléletű nyelvelméleti modellek alapkérdéseivel, a nyelvek univerzális, tipológiai és specifikus jellemzőivel foglalkozik (A/II.). Részletesebben tárgyalja a természetes nyelvelméleten belül a természetes morfológia modelljét és alaptételeit (A/III.). Önálló alfejezetben (A/IV.) foglalkozik a produktivitas – szabályosság – gyakoriság, illetve a produktivitas – kreativitas – analógia fogalom- és viszonyrendszerrel, a produktivitas mértékének meghatározhatóságával, lehetséges szempontrendszerével. Behatóan vizsgálja a szabály (értsd inkább szabályosság) természetét, működését, feltárhatóságát a szóalkotási morfológiában, a szóképzés műveletét (típusait, szabályait/szabályosságait), a szóképzési osztályokat és az alosztályokat meghatározó szóképzési paradigmákat, szóképzés és jelentés (lexikális, aktuális, potenciális; metaforikus), szóképzés és szófajtság viszonyát (A/V.). Az utolsó elméleti alfejezet középpontjában a grammatikalizáció problematikája áll: a folyamat főbb megközelítései (A/VI.1.), a lehetséges jelentésváltozási mechanizmusok, a folyamatban kialakuló poliszémia (A/VI.2–5.).

Az elemző részek mindig kapcsolódnak a produktivitás (és ezzel együtt a szabályosság) elméleti kérdéseikhez, az egyéb (az elméleti részben is tárgyalt) témák azonban eltérő súllyal jelennek meg a konkrét vizsgálatokban. Az esettanulmányok első csokra a szóképzési rendszerrel foglalkozik (B/I–III.), a középpontban itt a produktivitás, a szinonímia és a polisziémia kérdése áll. A szerző egyaránt választ példákat belső keletkezésű és idegen eredetű (*-árium*, *-ítás*, *-izmus*, *-ista*) képzők közül, válogat eseteket az igeképzés (frekvatív-duratív igeképzés, $-(V)z$, $-(V)l$; l. B/I.), a főnévképzés (pl. *-da*, *-(s)di*, *-ka*, *-cska*; l. B/III.) és a melléknévképzés területéről (*-i*, *-beli*; l. B/II.). A rendezőlv azonban nem a képző eredete vagy a szóképzési szabály kimeneti oldalának kategoriális vonatkozása – minden vizsgálat a produktivitás más-más aspektusára fókuszál.

Az igeképzés eseténél részben a szóképzési paradigmák, a rendszerszerű összefüggések (B/I.1.), részben pedig a produktivitás fokozatai állnak a vizsgálat középpontjában (B/I.2.). A fokozatiság feltevése összekapcsolódik a különböző produktív szabályoknak a produktivitás mértéke alapján történő összehasonlíthatóságával. A szerző összefüggést mutat ki az általános $-(V)z$ és a speciális változat $-(V)l$ hatóköri különbsége és produktivitásuk mértéke között: a rivális képzők közül hatóköri konfliktus esetén az általánosabb „kerül ki győztesen” (i. m. 112); ugyanakkor más kritérium alapján, az idegen tövek beillesztésére való képesség miatt az $-(V)l$ képző produktivitása minősül nagyobb fokúnak (i. h.).

A melléknévképzésben a szinonímia és a funkciómegosztás jelensége kap kiemelt figyelmet a rivalizáló képzők vizsgálatában (B/II.). A szóképzési szabályok és a jelentések feltérképezését a szerző a ko(n)textus bevonásával végzi, és arra az eredményre jut, hogy a képzők szinonim használata „meghatározott szerkezetekhez kötődik” (i. m. 128).

A főnévképzési alfejezet olyan képzőket vizsgál, amelyek produktivitását a StrNyt. és a MGr. eltérő módon ítéli meg. A szóképzési szabály(osság) keresése és lehetséges megadása mellett a szerző a produktív képzések esetében arra is magyarázatot keres, hogy mi okozza a szinonim képzők (pl. *-ka*, *-cska*) produktivitásának mértéke közötti különbséget (B/III.3.). Ez egyben a StrNyt. *-ka*, *-cska* képzőkre vonatkozó megállapításainak felülvizsgálatát (részben megerősítését, részben módosítását és kiegészítését) is jelenti. LADÁNYIMÁRIA a két szótagú *-ka* képzős derivátumok lexikalizálódásának adekvát nyelvelméleti magyarázatát adja. A kicsinyítő képzőkkel foglalkozó részben a hatókör és a produktivitás összefüggésnek vizsgálata is új eredményt hoz (i. m. 157–8). Az elemzésben mintszerűen teremti meg a szerző a történeti és szinkrón leíró nézőpont összhangját. A *-(s)di* képző produktivitásának kimutatása mellett a szerző tagolási kérdésekkel is foglalkozik (i. m. 147–9).

Az idegen eredetű képzők vizsgálata során (B/III.4.) LADÁNYIMÁRIA kritériumrendszert dolgoz ki a képzők produktívítási fokának megállapításához (i. m. 180), megmaradva a természetes morfológia elveinél, de felülvizsgálva DRESSLER korábbi megállapításait. Az *-árium* képző esetén (ahogy a *-da* képzőnél is) az analógiás folyamatok kerülnek előtérbe (B/III.4.1.). Az *-ítás* szűk körű és kis mértékű produktivitása mellett az *-izmus* és az *-ista* képzők a produktivitás nagyobb fokát mutatják, mivel „nemcsak idegen eredetű, hanem magyar alapszavakból is” képeznek új szavakat, sőt „magyar végződésekkkel, ill. képzőkkel is versengenek” (i. m. 178). Az idegen képzőkre kidolgozott szempontrendszer a munka értékes hozzájárulása a képzőproduktivitás kutatásához, alkalmazásával pedig a

szerző megalapozottan rajzolja át az e képzők produktivásáról a magyar szakirodalom körében alkotott képet.

Az esettanulmányok első része az igekötőzéssel kapcsolatos morfoszemantikai kérdések tárgyalásával zárul (B/IV.). Ez a szóalkotási morfológiai rész a rendszerszemontú, összesen csaknem 140 lapos elemzésből több mint 50 lapot tesz ki. A középpontban (a szabályosság mellett) a grammatikalizációs folyamat (és ehhez kapcsolódva a jelentésváltozás és a poliszémia) problematikája áll. A szerző funkcionális szemléletét, elemzésbeli tudatosságát, elméletbeli rugalmasságát és nyitottságát jól példázza, hogy a grammatikalizációs folyamatban jelentésváltozási láncolatokkal dolgozik, a jelentéseket úgy fogja fel, hogy azok kontinuumot alkotnak (vö. pl. 193), rámutat ugyanakkor, hogy a különböző jelentések összefüggenek az eltérő kapcsolódási lehetőségekkel, és a produktivitas különböző mértékével. Főleg az *agyon* és a *tönkre* igekötők grammatikalizációs folyamatainak bemutatásában teszi jól érzékelhetővé, hogy a jelentésváltozási folyamatokban milyen fontos szerepet játszanak a konceptuális tényezők (a szemléletváltás; vö. 192–7).

LADÁNYI MÁRIA részletekbe menően tárgyalja az *agyon* (185–90, 221–30) és a *tönkre* (190–9, 231–4) igekötők poliszémiáját, grammatikalizációjuk feltehető folyamatát, ennek „állomásait” és kapcsolódási mintákat; a *be* és a *szét* igekötő poliszémiáját és kapcsolódását (ezt kiegészíti a C/II. fejezet, amelyben a *be* igekötővel alkotott neologizmusok elemzését olvashatjuk). Jól látható, hogy a szerző nagy gonddal válogatta meg és rendezte el a vizsgált anyagot: van példa ősi és új (sőt még újabb) igekötőre, az elemzés két igekötő esetében összekapcsolódik a grammatikalizációs folyamat feltárásával, a jelentésváltozási láncolat részletes megrajzolásával (sajnos csak az *agyon* és a *tönkre* esetében látható jól a jelentések közötti összefüggés), és egy igekötőnél a nyelvhasználat felőli vizsgálattal is, egybefogva poliszémia, produktivitas és grammatikalizáció elméleti kérdéseit és a használatalapú megközelítést az elemzésben.

Az esettanulmányok második csokra (C fejezet) a nyelvhasználat felől közelít a szóképzés és az igekötőzés egy-egy jelenségéhez szintén korpuszalapú vizsgálattal, a neologizmusok elemzésén át a produktivitást (ezzel összefüggésben a szabályosságot) és a kreatív folyamatokat középpontba helyezve. A szerző a (főleg költői, de részben köznyelvi) neológ derivátumokat a szabálykövetés – szabályszegés, produktív – nem produktív művelet szempontjai alapján csoportosítva vizsgálja meg (C/I.) – igen érdekes ebből a szempontból az analógiás képzésekkel és ezek aleteivel foglalkozó rész (C/I.2.3.), valamint a szabályszegés és szabálykövetés együttes előfordulása (C/I.2.4.) –, és végül a produktivitas és a kreativitás mértékének együttes kezelésével egy skála felállításához ad szempontrendszert (i. m. 256).

A neologizmusok másik vizsgált csoportját a *be* igekötős szavak alkotják (C/II.). Új eredményként emelem ki, hogy az a kcióminőségek diszkrét felfogásával szemben az adatok elemzésével a szerző az akcióminőségek egybekapcsolódására irányítja a figyelmet (pl. i. m. 277). Kimutatja, hogy a szubmerzív jelleg mindig társul a kezdés és az intenzitás akcióminőség-kategóriákkal (i. m. 267). A KIEFER FERENC által kidolgozott kategóriarendszert alkalmazza az akcióminőség meghatározásában (i. m. 261–2). Az osztályozás nehézsége azonban azt mutatja, hogy az elhatárolásnak ez a módja (az adatok tanúsága szerint) nem természetes (kritikai megjegyzéseimet l. az 5. pontban).

A szerző elemzései azt mutatják, hogy az argumentumszerkezet nem mindig marad érintetlen az akcióminőségképzés során (i. m. 263.), ennek a megfigyelésnek pedig lehetnek elméleti vonzatai is.

LADÁNYI MÁRIA bemutatja a dinamikáját annak a folyamatnak, ahogy a *be* igekötő felvált más igekötőket, például a *fel*-t (i. m. 272), továbbá a *be* igekötő kapcsán is (hasonlóan a szóképzési neologizmusok eseteihez) hoz példákat olyan szabályosságokra, amelyek nem igazodnak a normához (i. m. 277–9).

4. Formai megoldások. – Már szó volt arról, hogy az elméleti részben félkövér tartalmi kiemelések segítik az olvasót. Ilyenek nincsenek – és nem is lennének indokoltak – az elemző részben, az alfejezetek bevezető és összefoglaló pontjai azonban ott is lehetővé teszik a gondolatmenet és az eredmények áttekintését.

A műben összesen 374 a főszövegtől elkülönülő példa, szabály- vagy műveletleírás, jelentésadás található. 218 lábjegyzet szolgálja részben a pontosságot vagy kitekintést, részben a kötetbeli kapcsolati pontok jelzését. Előfordul utalás a szövegben (vagy lábjegyzetben!) más részekben szereplő lábjegyzetre is. A szerző csaknem 300 szakirodalmi tételre hivatkozik, a források használata tovább növeli a hivatkozások számát. Ekkora apparátus kezelése magában rejti a hibázás lehetőségét. „Kockázatnövelő tényező”, hogy a szerző nagyon gondos utalórendszert működtet az elméleti és az elemző részek, valamint az egyes esettanulmányok között. Pontos hivatkozások találhatóak nemcsak a kapcsolódó szakirodalom helyeire és a forrásokra, hanem az alapul szolgáló saját munkákra is. Ennek ellenére a könyvben csak elvétve fordul elő hibás utalás, rossz számozás, hiányzó bibliográfiai leírás (mindössze két tételnél).

A fejezetek és az alfejezetek egyértelműen, de sok szinten tagolt rendszert alkotnak (egy alpont jelölésére példa a **B/IV./1.2.2./1(a)**). Ez nélkülözhetetlen eszköz a szerző számára ahhoz, hogy az olvasót segítse az összetartozó, ám a kötetben egymástól távol kerülő részek közötti kapcsolat megtalálásában. Ahogy a példán is látszik, kissé bonyolulttá válik a jelölés a **B** fejezettől (a **B/III.** például a **B**) **Esettanulmányok 1.** alá tartozik). Zavaró, hogy az igekötők grammatikalizációs folyamatainál az egyes állomások a korábbi megoldásoktól eltérő formai alakítással vannak jelölve (és hol van **0**. pont, hol nincs). Az alpontok félkövér szedésük miatt (pl. **5.1.**) a betűméret különbsége ellenére is feltűnőbbek, mint a címhierarchiában magasabban álló normál jelölések (pl. 5.). Helyenként elmarad a nyelvi adat egyébként következetesen alkalmazott kurziválása, de ez általában nem zavaró.

A nyelvi adatok közlése természetesen eredeti helyesírással történik, a kontextusból kiemelt, esetleg más helyen megismételt szavak esetében azonban jó lett volna ezt jelezni (pl. *vadvizievezés*, *vadvizievez*: 64, 280; *zsüri*: 116, *etüd*: 224), bár egyedül a *besztereoiodozik* (sic!, i. m. 265), azaz: *besztereoiodozik* 'telítődik az elfogyasztott szteroiddal' és egyben 'belemerül egy az anyag által kiváltott (tudati) állapotba) okozott fejtörést, mert ennél érdekes lehet, hogy valóban ebben az alakban szerepelt-e.

A címlapgrafika a választás gondosságáról tanúskodik, és a sorozatban megszokott ornamensekhez képest az üdítő kivételek közé tartozik.

5. Csomókeresés a kákán. – Az alábbiakban néhány apró megjegyzést, illetve kérdést, kiegészítést fogalmazok meg, amelyek nem annyira kritikai észrevételek, mint inkább a kötet elemzései, megállapításai által inspirált gondolatok.

Több tagolási megoldás kaphatott volna kissé bővebb kifejtést vagy utalást a szét- vagy együttelezés melletti érvelés helyére. Ilyen például az *-iAg*, amely többször is felbukkan a műben (i. m. 49, 117, 118). Ez potenciális szavakon való működése miatt szerepelt példaként (49), de az elemzése megérdemelne egy lábjegyzetet, különösen a *-skVdik* képző együttelezése miatt (i. m. 61), amelynél viszont a szerző nem tételez fel (például a *szelőködik* derivátumban) potenciális *-s* képzős melléknevet. Hasonló, de a kifejtés szempontjából előnyösebb helyzetben lévő képző az *-Ós* vagy *-Ó + -s*, mert a szételezés mellett nemcsak a StrNyt. hivatkozott helyén, hanem a jelen kötetben is vannak érvek. A szerző legrészletesebben a *-s-di* tagolási kérdésével foglalkozik (i. m. 147–9).

A képzés tő-, illetve szóalapúságának tárgyalásánál (i. m. 59) talán érdemes lett volna egy lábjegyzetben utalni arra, hogy a szakirodalomban felbukkanó ún. szószerkezet- vagy szintagmaalapú képzés (vö. pl. *-Ű*, *-jŰ*) milyen értelemben tekinthető a szerző felfogásában (a StrNyt.-nal összhangban) mégis szóalapúnak.

A *-hAtÓ* képzőnél azt a megállapítást, hogy csak tárgyias igehez járul (i. m. 61), kiegészíteném azzal, hogy legalábbis produktívan (vö. *újra úszható a Rudas, síelhetők a lejtők* stb.).

Nem tartom egyértelműnek a konverziót az *-(V)s* és az *-Ó* képzős foglalkozásnevek esetében (a szerző a StrNyt. megfelelő, részletesebb kifejtést tartalmazó részére is hivatkozik), a *marketinges, kontrollingos* derivátumok például egyik típusba (vö. StrNyt. 3: 189–90) sem illeszthetők, de a *helpdeskes* és *callcenteres* adatok létrejöttére sem a konverzió az egyetlen lehetséges magyarázat (vö. a *helpdeskes kolléga/munka* típusú szerkezet lehetséges, de nem szükséges előzménye a foglalkozásnévnek).

Csak részleges a MGr. szófaji rendszerének bemutatása (i. m. 69), ezen belül azonban a – téma szempontjából érdekes – nyitott osztályok számbavétele teljes.

A szerző egyértelműen nem derivációs toldaléknak minősíti a felsőfok jelét (i. m. 64). Eltekintve a deriváció – inflexió felosztás problematikusságától a szakirodalomban kevésbé tiszta kép rajzolódik ki erről a morfémaról, erre talán lehetett volna lábjegyzetben vagy szakirodalmi hivatkozással utalni.

Ha a *-beli* a *-bAn* raggal korrelál, akkor nem világos, miért nem jó(?) a **párizsbeli* (i. m. 80).

Nem válik egyértelművé a műből, hogy szükséges-e az *-(V)l* igeképző szabályánál az (52) alatti (b) hangrendi megszorítás (i. m. 107), ezt a teszt sem erősíti meg (i. m. 111). A gördeszkás *boardslide* ezt a képzőt kapja meg (bár összetett szó, a *slidol*-ra csak ebben a jelentésben 'boardslidol' találtam adatot, tehát a képzést nem sorolnám az egyszótagos szabály alá), a szabály jelenlegi felírása szerint azonban a hasonló több szótagú, mély hangrendű szavak csak *-(V)z* képzőt kaphatnának.

Az idegen képzőknél a *morzsárium* típusú példák véleményem szerint jól mutatják, hogy hatékonyabb mintá(zato)kkal, mint tő + toldalék szerkezetekkel (ill. ilyenek „építésével”) magyarázni a szóalkotást (i. m. 168). Az *-itás* képző vizsgálatát (B/III.4.2.) jól kiegészítette volna a nonszensz szavakon való tesztelés (más képzőknél erre volt példa, vö. pl. B/I.2.2.).

Nem értek egyet azzal, hogy a színnevek igévé képzett, *be* igeikötős származékai (bár szabályosságot mutatnak) nem produktív művelettel jönnek létre (i. m. 210). A megcsillagozott **bészül* és hasonlókat véleményem szerint tekinthetők potenciális szavaknak, a mintázatnak megfelelően nem alapszínnevekből is létrehozhatók ezek a származékok, és nem csak a költők nyelvi invenciója segíti őket aktualizációhoz. Például a *narancssárgul* (és *benarancssárgul*!) igére 30 feletti adatot kaptam internetes kereséssel. De a *bordósodik* mellett

van *bordul* (pl. *bordul a fal/a táj*), *pinkül*, *bepinkül* (metonimikusan is: 'pink hangulatba kerül'). Az olyan (egyértelműen főnévi, többnyire jelzőként csak a *színű* melléknévvvel együtt vagy *-(V)s* képzővel előforduló) színnevek pedig, mint a *magenta*, azt mutatják, hogy az alapszavak között a *-(V)s-Vdik* képzősöket is érdemes számba venni (ahogy inkább *ezüstös* valami, ha ilyen színű, de nem ezüstsől van, és *ezüstösödik*, nem (?)*ezüstődik* az, ami ilyen színűvé válik). Ha például az egyik telefontársaság elárasztaná a várost magenta színű (valójában rodaminpiros) plakátjaival, mondhatnám, hogy ettől *bemagentásodott a város*. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy az eszköznevekből képzett igék és az *agyon* kapcsolódását a szerző („nagyon behatárolt, de nem zárt csoportban”) produktívnak minősíti (i. m. 222), akkor talán lehet a színnevi alapú *be* igekötős kapcsolatokat is így értékelni.

LADÁNYI MÁRIA felfigyel az igekötők vizsgálata során az akcióminőségek egybekapcsolódására, jelzi is a besorolási nehézségeket (i. m. 263, 266). Ennek ellenére (ideiglenesen) más csoportba osztja a *bealkoholizál* és a *bedepressziózik* szavakat (i. m. 266, 267), igaz, utal ennek problematikusságára. Véleményem szerint a *be* igekötő (ráadásul még) rezultatív szerepű is a *bepaszizik* példával szemléltethető típusban (i. m. 269). A szerzőnek az akcióminőségek (nem diszkrét megjelenésére, hanem) nyálábszerű összekapcsolódására vonatkozó megfigyelései remélhetőleg termékenyítően hatnak majd vissza a kérdés elméleti megközelítéseire.

6. Z á r ó g o n d o l a t. – LADÁNYI MÁRIA izgalmas és tudományos szempontból jól feltett kérdésekre keres válaszokat – ezért talál is. Nem szűkíti be kutatását kényszerű választások közé, hanem az adatokat és az értelmezési lehetőségeket megvizsgálva igyekszik magyarázatot (gyakran több magyarázóértékkel rendelkező megoldást is) találni. Az alapos és árnyalt elemzések ennek a szemléletmódnak a gyümölcsei.

KUGLER NÓRA